

Skalní převisy a komunikace v zemědělském pravěku a středověku Česko-Saského Švýcarska (sezóna 2015)

Vladimír Peša - Petr Jenč

V květnu a červenci 2015 proběhla po delší odlce (Svoboda a kol. 2007, Peša - Jenč 2007) nová sezóna výzkumů skalních převisů v oblasti Labských pískovců, které opět prováděl profesor Jiří Svoboda spolu se svými spolupracovníky a odbornými partnery¹. Cílem výzkumů bylo objasnit další kapitoly ze života mezolitických lovců a sběračů, kteří si po několik tisíciletí od skončení poslední doby ledové oblíbili pískovcové oblasti na severu Čech a dlouhodobě zde sídlili, nebo se sem na svých cestách krajinou opakovaně vraceli. Kromě svědectví o životě v mezolitu ale převisy poskytly cenné údaje také o období mladším, kdy už střední Evropa patřila zemědělskému obyvatelstvu. K bezesporu nejvýznamnějšímu objevu z postmezolitického období ovšem tentokrát nedošlo během terénního výzkumu, ale až při následném laboratorním zpracování nálezů. V souboru fragmentů pravěkých nádob byly objeveny malé zlomky z vůbec nejstaršího zemědělského období našeho pravěku - z neolitu, tedy z doby, kdy oblast severu Čech mezi Ploučnicí na jihu a saskou Pirnou na severu zůstávala na archeologických mapách bílým místem. A nálezy z této doby se objevily hned na dvou lokalitách. Následující přehled zkoumaných lokalit je řazen abecedně podle katastrů, zařazeny jsou i starší objevy z desetiletí mezi oběma velkými výzkumnými sezónami (2005 - 2015).

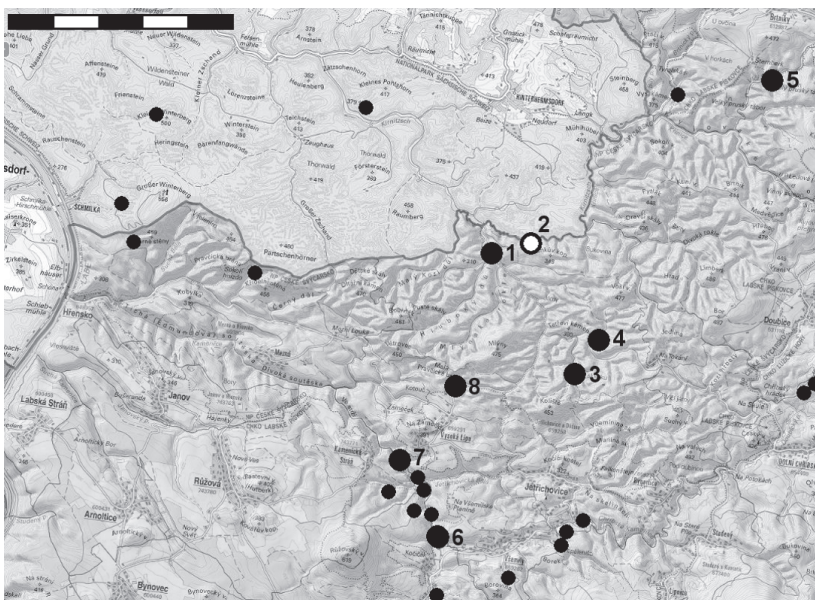
Jetřichovice: převis Dvě věže

Původně bezejmenný převis ve skryté poloze objevil Václav Sojka ze Správy NP České Švýcarsko v krátké boční rokli vybíhající jižním směrem ze Soudkového dolu a souběžné s blízkou Českou silnicí (obr. 1). V prostorném převisu jižně od zřícených balvanů proběhla v květnu 2015 zjišťovací sondáž (Jiří Svoboda a kol.) (obr. 2). Soubor novověkých zlomků obsahující 9 fragmentů s žíhanou žlutohnědou glazurou z raného novověku až 18. století pochází z hloubky 5 - 20 cm, malý zlomek ležel ještě níže. V prosívaném materiálu z hloubky 20 - 30 cm byly objeveny tři malé zlomky pravěké keramiky jednotného charakteru, patrně z období lužických popelnicových polí.²

Skrovné pravěké nálezy z této lokality mají značný význam, protože se nacházejí hluboko ve skalní oblasti zcela mimo potenciální sídelní krajinu a dokládají tak pohyb pravěkých lidí i v centrální části Česko-Saského Švýcarska.

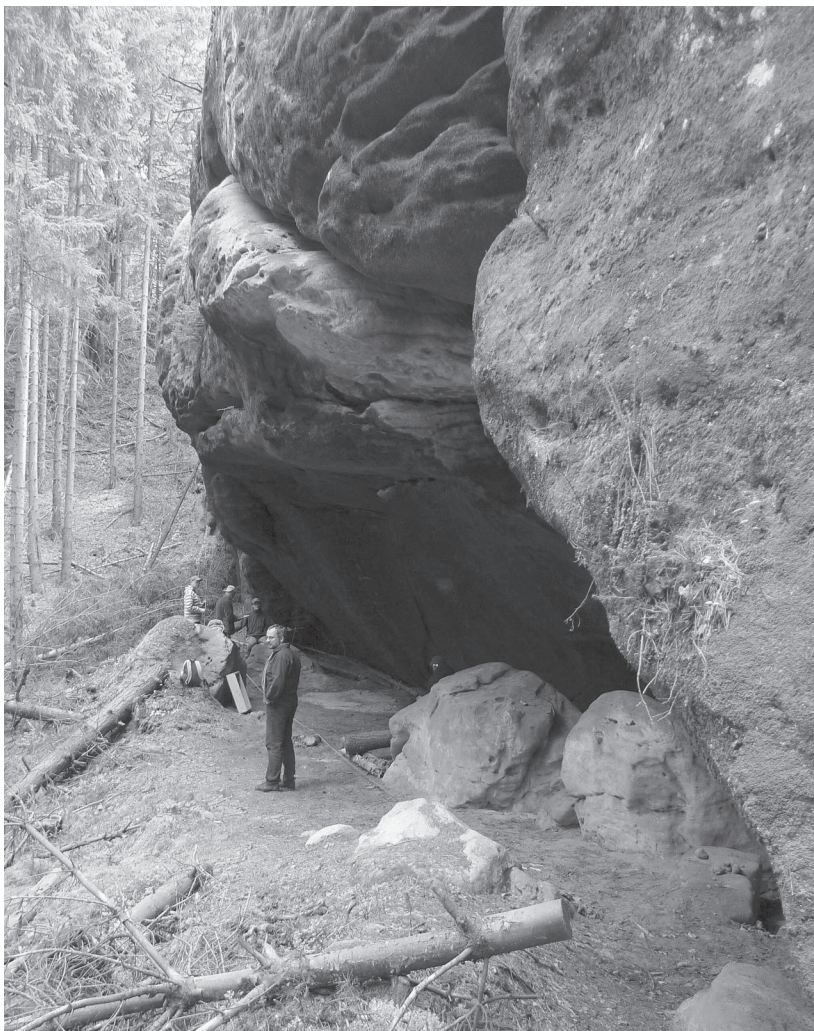
Jetřichovice: převis Janova zátoka

Původně bezejmenný převis leží uprostřed skalnaté krajiny národního parku na české straně hraniční řeky Křinice asi 1 km východně od Zadních Jetřichovic. Rovné dno nevelkého převisu je jen několik metrů nad řekou se snadným přístupem a dobrým rozhledem na okolní úsek údolí, zde spíše rokli Křinice. Na základě povrchových nálezů štipané industrie Václavem Sojkou provedl Jiří Svoboda a spol. již v r. 2007 zjišťovací sondáž a v červenci 2010 komplexní záchranný výzkum, jehož výsledkem byl kromě období mezolitu významný objev pozdního paleolitu (Svoboda et al. 2013).

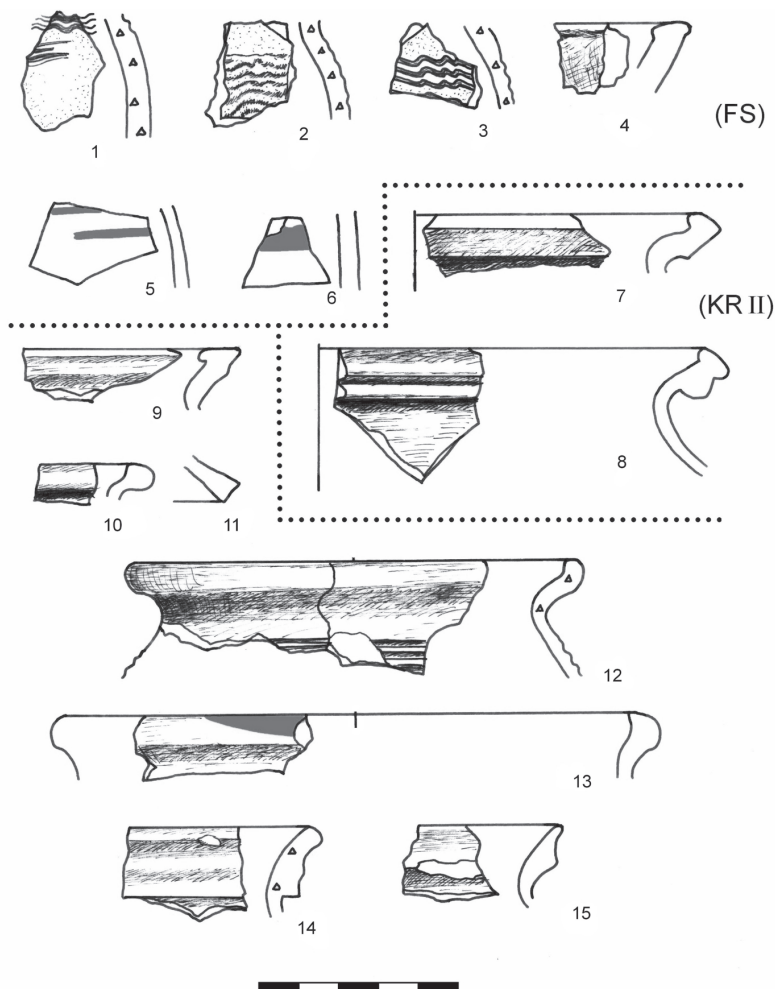
Obr. 1 - Aktiálně zkoumané lokality a nálezy pravěké keramiky z převisu Českosaského Švýcarska: 1 - Dvě věže (k.ú. Jetřichovice), 2 - Janova zátoka (Jetřichovice) - pouze středověk, 3 - Königsteich (Jetřichovice), 4 - Táborový kotel (Jetřichovice) - pouze středověk, 5 - Vlčí hlídka I (Vlčí Hora), 6 - Ferdinandova soutěska II (Všemily), 7 - Kostelní rokle I a II (Vysoká Lípa), 8 - Smolný kámen pod Šaunštejnem (Vysoká Lípa); malé značky - ostatní pravěké lokality. Mapový podklad: geoportal.gov.cz

Z pohledu mladší historie je zajímavé, že od časů mezolitických lovců převis objevili lidé až ve vrcholném středověku. Povrchový šedý písčítý horizont obsahoval v hloubce 0 - 10/15 cm kromě mezolitické intruze celkem 62 fragmentů hrnčiny vesměs tvrdého výpalu v barvách světle šedé, béžové a hnědé (obr. 3: č. 9-15). Zhruba z poloviny představuje tenkostěnné nádoby. Objevuje se několik okrajů - 2 nízká okruží, 3 mírně ovalené s prožlabením pro

Obr. 2 - Převis Dvě věže u České silnice nedaleko Zadních Jetřichovic, zjišťovací výzkum J. Svobody, květen 2015. Foto: V. Peša

pokličku, 1 z pokličky a plochý okraj. Červené malování se v souboru vyskytuje pouze na jednom ovaleném okraji. Datování keramiky se pohybuje od 13. století (nízké okruží a plochý okraj) do 15. století (ovalené okraje a malování). Keramika je silně fragmentární, asi polovina zlomků je menší než 2 cm, takže se zdá pravděpodobné, že vzhledem k prozkoumání většiny plochy převisu větší fragmenty rozbitých nádob končily ve svahu pod převisem.

**Obr. 3 - Středověká keramika z převisu Českého Švýcarska:
1-6 Ferdinandova soutěska II (Všemily); 7-8 Kostelní rokle II
(Vysoká Lípa); 9-15 Janova zátoka (Jetřichovice)**

Ojedinělou přítomnost lidí v novověku dokládá osamocený zlomek glazovaného dna trojnožky s neobvykle zahrazenou částí lomu, který vzniká například delším pobytem střepu ve vodním proudu. Soubor doplňuje několik fragmentů jemnozrnného, silně proželezivělého pískovce, který podle rovných ploch mohl sloužit jako brousek, což by ovšem musela potvrdit mikroskopická analýza povrchu. Podobně úlomek křemenného valounu má s velkou pravděpodobností na jedné straně pracovní stopy.

Jetřichovice: převis Königteich

Převis se svažitým a částečně skalnatým dnem leží v nápadné skalní hradbě proželezivělého pískovce, která vystupuje od západu do Malého mokrého dolu (Peša - Jenč 2003, 73-74). Pod převisem našel na jaře 2013 Václav Sojka vyplavené fragmenty pravěké keramiky v prostoru nálezů středověkých zlomků z r. 2001 u tzv. kapací studánky. V červenci 2013 následovala v místě nálezů mikrosondáž, která odhalila jednoduchou stratigrafii: pod slabým humózním pískem pokračoval okrově oranžový, zřejmě podložní písek do hloubky více než 10 cm. V mikro-sondě nebyly žádné další nálezy zjištěny. Zdá se proto pravděpodobné, že pravěká keramika pocházela z povrchové vrstvy.

Soubor obsahuje 5 zlomků spíše silnostěnné, v ruce formované keramiky bez další úpravy povrchů, z toho jsou dva okraje patrně ze stejné nádoby (mísa?) s pásem prstových vrypů pod okrajem. Jeden stěnový zlomek obsahuje jako ostřívo kus jiného keramického střepu. Výpal převažuje ve světlounce hnědých odstínech. Materiál je charakteristický pro období lužických popelnicových polí (obr. 4: č. 8-9).

Jetřichovice: převis Táborový kotel

Prostorný, mohutný převis ve skalním koutu v Táborovém dolu je známý jedním z nejstarších sekaných letopočtů v regionu - 1558 (Peša - Jenč 2003, 69-70). Sonda Jiřího Svobody v květnu 2015 v místě vrtu Václava Sojky ve východní části převisu - na rozdíl od sondy V. Cílka uprostřed jižní stěny v r. 1998 - nezachytila žádnou viditelnou kulturní vrstvu. Z povrchového horizontu pocházejí tři zlomky novověké glazované i neglazované hrnčiny z doby kolem 1600 až 1800. Do novověké historie lokality patří také zajímavý nález pazourkového křesadla a silně zkorodované ocílky. Objevil ho V. Sojka v malé díře skalní stěny asi dva metry nad zemí a zhruba 30 m od letopočtu 1558 v lednu 2015.

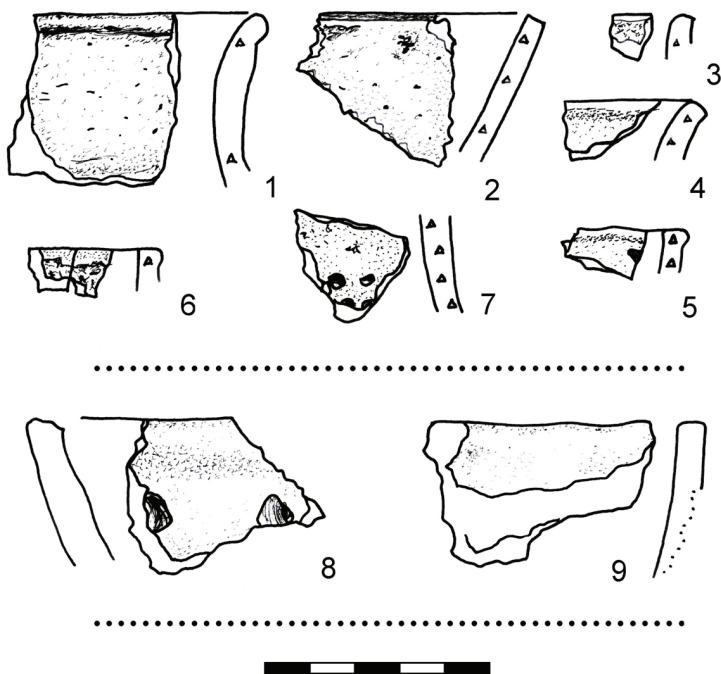
Vlčí hora: převis Vlčí hlídka I

Bezejmenný převis objevil Václav Sojka v ústí Křepelčí rokle do údolí Vlčího potoka a v květnu 2015 zde položil zjišťovací sondu Jiří Svoboda a kol.

Z hloubky 0 - 5 cm pocházejí tři malé zlomky z tenkostěnné nádoby s vnitřní tmavě hnědou glazurou (18. století?) a z hloubky 0 - 10 cm osamocený stěnový zlomek pravěké keramiky s vnějším drsným povrchem, který svým materiálem a zpracováním připomíná horizont lužických popelnicových polí.

Všemily: převis Ferdinandova soutěska II

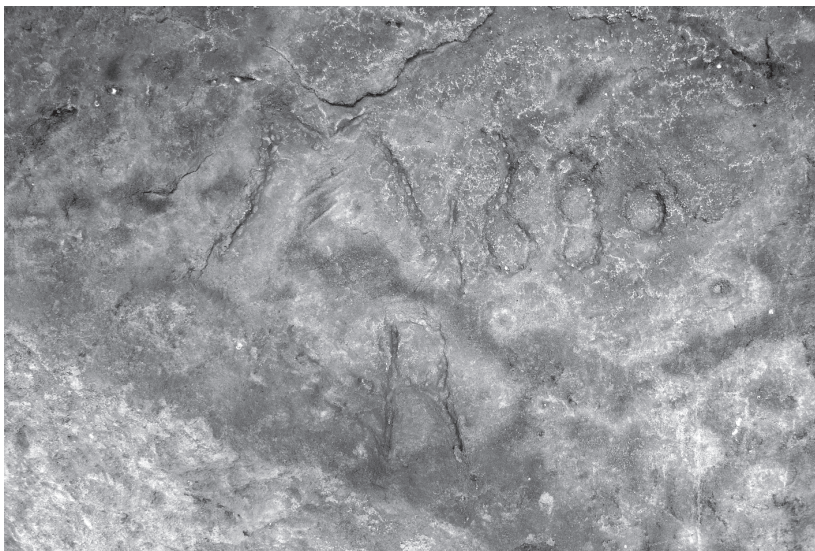
Menší bezejmenný převis až výklenková jeskyně leží při jižním (horním) vstupu řeky Kamenice do Ferdinandovy soutěsky, na rozhraní dvou údolí a na hranici katastrů Všemily a Srbská Kamenice. Převis ve slunné jižní orientaci je situován několik metrů nad dnem údolí. Lokalitu objevil při testovacím vrtání Václav Sojka na jaře 2015, následně ji v červenci 2015 sondoval Jiří Svoboda. Povrchová vrstva obsahuje velké množství plochých úlomků novodobé keramiky (?) připomínající eternit, jejichž původ a účel není jasný. Recentní nálezy se vyskytovaly v hloubce 0 - 20 cm a ojediněle se nacházely - nepochybně jako intruze - až do hloubky 30/40 cm. Stejně tak pravěká keramika se v podobě intruze vyskytovala v hloubce 10 - 20 cm. Ačkoliv nejstarší

Obr. 4 - Pravěká keramika z převisů: 1-7 Kostelní rokle II (Vysoká Lípa); 8-9 Königsteich (Jetřichovice)

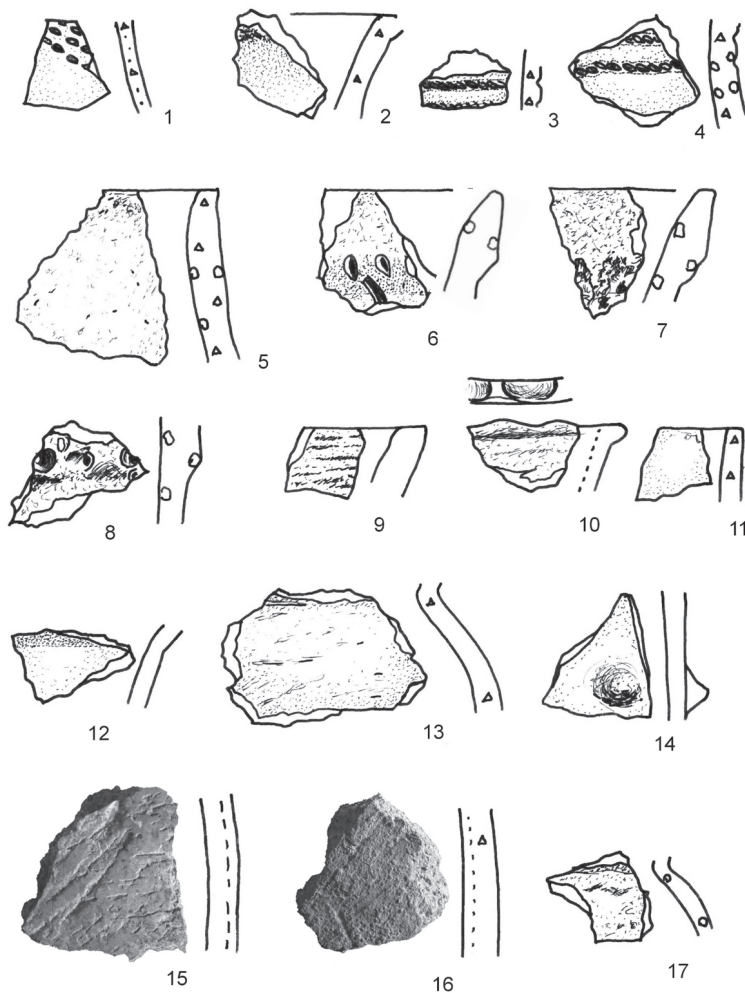
keramický zlomek z neolitu pochází ze spodní úrovně (40 - 50 cm), ještě hlouběji v nejspodnějším keramickém horizontu 50 - 60 cm ležel raně středověký zlomek a okraj mladšího zemědělského pravěku. Je tedy zřejmé, že stratigrafie na lokalitě je silně porušena a potvrzuje pozorování, že jediný objekt v podobě ohniště pochází z období novověku či později.

Ojedinelé fragmenty nádob dokládají příležitostné využívání lokality ve vrcholném středověku a novověku (celkem 15 zlomků). Keramika 16. a 17. století je tenkostěnná a převážně neglazovaná, někdy s červeným malováním (obr. 3: 5-6). Do tohoto období zapadá letopočet s písmeny „M 1680 / R“ vysekaný do zadní stěny převisu (obr. 5). Dále je několika zlomky zastoupena vrcholně středověká keramika 14. a 15. století, okraj nádoby pozdně hradištní tradice pravděpodobně náleží do přelomu 13. a 14. století (obr. 3: 4). Je zajímavé, že typická světlá oxidační hrnčina vyráběná od konce 13. století v hrnčířských dílnách např. v Děčíně a České Lípě je zde zastoupena v menšině. Významným svědectvím využívání okolní krajiny jsou čtyři zlomky keramiky z raného středověku s mnohonásobnou drobnou vlnovkou, která byla jako výzdobná technika rozšířena ve střední době hradištní s přesahy do staršího i mladšího stupně, z nichž mladší část tohoto intervalu se zdá být v našem případě pravděpodobnější (obr. 3: 1-3).

**Obr. 5 - Převis Ferdinandova soutěska II (Všemily) - sekaný nápis
M 1680 / R. Foto: V. Peša**

Soubor pravěké keramiky o celkovém počtu 57 zlomků obsahuje řadu střepů umožňujících úvahy o časovém zařazení. Malý špičatý pupek tenkostěnné nádoby nabízí analogie spíše v eneolitu (obr. 6: 14). Pro sklonek doby bronzové (lužická kultura) jsou charakteristické protlačované hrany okrajů (obr. 6: 10). Do období lužických popelnicových polí dále patří drsněné zlomky s následně přehlazeným a přeleštěným povrchem (obr. 6: 15), které jsou

Obr. 6 - Přepis Ferdinandova soutěska II (Všemily) - pravěká keramika

typické pro region Českolipska a Labských pískovců. Charakteristickým časovým horizontem této oblasti je keramika s otisky šňůry, doložená na lokalitě opět jen dvěma malými zlomky bez možnosti rekonstruovat tvar nádob. Při datování přicházejí v úvahu kultura kulovitých amfor středního eneolitu, nebo kultura se šňůrovou keramikou mladšího eneolitu (obr. 6: 3, 4). Zdobené okraje nádob (obr. 6: 6, 7) řadíme do staršího nebo středního eneolitu. Nejstarším a zcela mimořádným nálezem je osamocený zlomek charakteristického materiálu i výzdoby kultury s vypíchanou keramikou (II. nebo III. stupeň) z doby mladého neolitu ze spodní části souvrství (obr. 6: 1).

Vysoká Lípa: převisy Kostelní rokle I a II

Oba bezejmenné převisy leží na dně soutěsky Kamenice zhruba 500 m po proudu od Dolského mlýna na pravém břehu řeky. V těchto místech přechází přes rokli Kamenice historická cesta z Vysoké Lípy do Kamenické Stráně, která k řece sestupuje Kostelní roklí. Převis I leží v předpolí pobořeného kamenného mostu jen několik metrů od tělesa cesty a tvoří ho nevýrazná, mírně převislá skála v nároží skalní stěny. Převis II, rovněž převislá skalní stěna, leží přibližně 30 m daleko v téže skalní stěně směrem do Kostelní rokle. Lokalitu objevil Václav Sojka, který při testovacím vrtu zjistil přítomnost archeologických nálezů. V červenci 2015 proběhly v obou převisech sondáže pod vedením Jiřího Svobody.

Převis I

Postmezolitická nálezová situace v převisu I byla velmi chudá. Z černé vrstvy v hloubce 20 - 30 cm pochází zlomek vrcholně středověké keramiky a z hloubky 10 - 30 cm dva pravěké atypické zlomky, které v rámci uvažovaného intervalu eneolit až doba halštatská budou náležet spíše mladší části tohoto rozmezí (lužická popelnicová pole?).

Převis II

Z prostornějšího převisu II pochází celkem 6 fragmentů hrnčiny historických období a 49 zlomků (po slepení 46) pravěké keramiky. Vrcholně středověké aktivity datují dva okraje nádob variant hráněného okruží do 14. - 1. pol. 15. století (obr. 3: 7-8). Hrnčovitě nádoby byly menších rozměrů - o průměru 16 a 20 cm, menší z nich je silně začazená po užívání na otevřeném ohni, větší je vyrobena redukčním, zvonivým výpalem šedého zbarvení. Další tenkostěnné, tvrdě pálené zlomky hrubší, neglazované hrnčiny ukazují spíše do pozdějšího období (15. století?) a neglazované fragmenty s jemným ostřivem datujeme do širšího intervalu pozdního středověku nebo časného novověku. Nálezy z historických období pocházejí z hloubky 10 - 40 cm.

Datování pravěkého souboru keramiky je obtížné. Kromě drobných zlomků okrajů a fragmentu mísy (obr. 4: 2-6) je k dispozici pouze okraj s hrdlem amforovité nádoby (obr. 4: 1), který má v jiných regionech analogie v intervalu pozdní doba bronzová až doba halštatská (Ha B2-3 až Ha D). S širším horizontem lužických popelnicových polí spojujeme větší část tohoto souboru vzhledem k charakteristickému světle hnědému až slabě načervenalému výpalu a jen s malou (nebo žádnou) příměsí slídy v ostřivu. Část zlomků šedohnědého výpalu a výraznější příměsí slídy řadíme do eneolitu, kam patří také fragment s vrypy (obr. 4: 7), který i přes nejasnou kompozici výzdoby připomíná horizont zdobené staro/středo-eneolitické keramiky z převisu Dolský mlýn. Hloubkové údaje obou zlomků jsou v souladu s datací - amfora pochází z hl. 40 - 60 cm, eneolitický zlomek z 80 - 90 cm - a ukazují na rámcové zachování stratigrafie i v kyprém písčitém sedimentu.

Vysoká Lípa: přepis Smolný kámen pod Šaunštejnem

Prostorný přepis leží bezprostředně při historické komunikaci zvané Česká silnice v místě jejího vstupu do skalnaté krajiny Českého Švýcarska pod hradem Šaunštejn (obr. 7). Drobná sondáž J. Svobody s L. Jarošovou z r. 1999 prokázala přítomnost pravěké keramiky (Peša - Jenč 2003, 79). Zjišťovací vrt V. Sojky ze Správy NP ČŠ zjistil kromě pravěké keramiky štipanou industrií a stal se podnětem pro provedení sondáže Jiřím Svobodou a kol. v květnu 2015.

Z povrchové vrstvy do hloubky 10 cm pocházejí fragmenty pozdně novověkých nádob: zlomky z porcelánového talíře s modrým rostlinným dekorem, odsazené dno vyšší porcelánové nádoby, skleněný zlomek ze zelené a čiré láhve, skleněný zlomek z láhve hranolového tvaru, dále stěnové zlomky nádob z (polo)kameniny jak oboustranně hnědě polévaných, tak vně hnědých a zevnitř bílých z pokročilého 19. - 1. pol. 20. století. Starší - raně novověká hrnčína je zastoupena pouze dvěma zlomky nádoby, dokládajícími použití na otevřeném ohni.

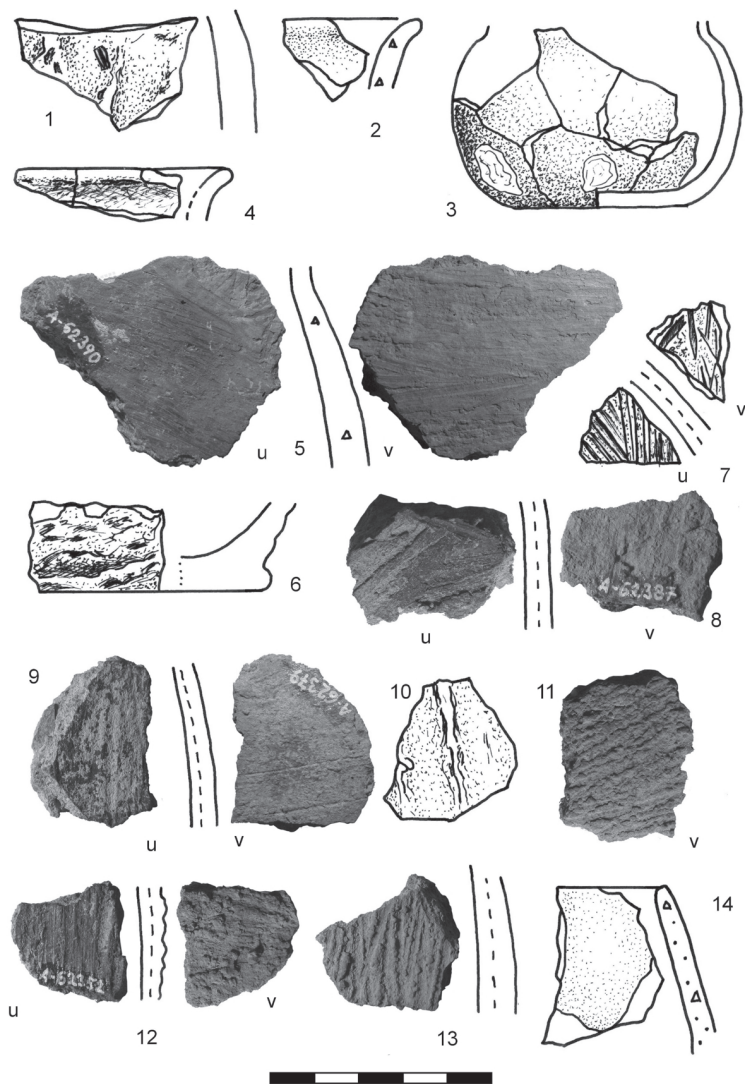
Pravěký soubor je sice početný (147 zlomků), ale poskytuje jen málo konkrétních datovacích možností. Z kolekce se vydělují dva zlomky z jemně plaveného materiálu, které vykazují s vysokou pravděpodobností charakter keramiky mladého neolitu, z nichž okrajový zlomek pochází z uzavřeného tvaru nádoby (obr. 8: 14). Stratigraficky ovšem oba zlomky ležely v horní části souvrství, tedy v předpokládané druhotné poloze. Výraznou část souboru představuje drsněná keramika, a to většinou z obou stran nádoby. Převažuje drsnění pomocí organického materiálu - podle otisků stonky rostlin, dřívka / větévky a podobný materiál. (obr. 8: 7-13), v jednom případě se objevuje

„mramorové“ drsnění (obr. 8: 12). Drsněné zlomky se vyskytují ve spodní části profilu v hloubce 30 - 60 cm, kde představují téměř 40 % keramického materiálu. Jako datace se nabízí pravděpodobně mladší fáze středního eneolitu. S tímto typem keramiky jsme se v ostatních severočeských převisech

**Obr. 7 - Převís Smolný kámen pod Šaunštejnem (Vysoká Lípa),
pohled na jih. Foto: V. Peša**

dosud prakticky nesetkali. Keramika pochází z humózní kulturní vrstvy vizuálně málo členěné, bez dochovaných ohnišť či ohništních poloh. Oboustranně plošně retušovaný silicitový hrot z lehkého šípů (obr. 9), nalezený v hloubce 20 - 30 cm, nejspíše dokládá využívání lokality v pozdním eneolitu nebo rané

**Obr. 8 - Převís Smolný kámen pod Šaunštejnem (Vysoká Lída)
- pravěká keramika**

době bronzové. Zhruba třetina keramického souboru svým charakterem provedení a výpalu pravděpodobně pochází z doby lužických popelnicových polí, tyto zlomky převažují v horních 30 centimetrech profilu, ale ojediněle se vyskytují i hlouběji a ukazují na postdepoziční porušení sedimentů. Patří sem zlomek s oboustranným slámovým drsněním, které je přehlazeno (obr. 8: 5), odsazené dno typického žlutavě červenavého výpalu (obr. 8: 6) a zlomek s prstovaným povrchem (obr. 8: 1). Torzo malé amforovité nádoby (obr. 8: 3) připouští zařazení již do starší doby bronzové.

Cesty napříč krajinou

Výzkumná sezóna 2015 v Labských pískovcích přinesla pro poznání zemědělského pravěku překvapení ve dvou rovinách. Tou první je přítomnost pravěké keramiky hluboko v jádru skalní oblasti. Doposud se převisy s pravěkými nálezy objevovaly na rozhraní pískovcových skal a pahorkatiny v povodí Kamenice (okolí Doubice, Jetřichovic, Všemil, Srbské Kamenice, Vysoké Lípy), až teprve převis Abri K-65a na saské straně na střední Křinici s nálezem ojedinělých pravěkých zlomků nádob v roce 2007 (Peša - Kraft 2007) naznačil, že tento pohled nemusí být úplně přesný. Následně to potvrdily další objevy poslední doby - keramika z převisu Königssteich v r. 2013 a další dva

**Obr. 9 - Převis Smolný kámen pod Šaunštejnem (Vysoká Lípa)
- silicitová šipka z pozdní doby kamenné (eneolit) nebo
rané doby bronzové. Foto: V. Peša**

převisy v roce 2015 - Vlčí hlídka u Vlčího dolu a Dvě věže u Zadních Jetřichovic. Ve všech případech se jedná o horizont lužických popelnicových polí doby bronzové, případně doby halštatské. Vynesení těchto lokalit ukazuje zajímavou, i když ne úplně překvapivou informaci - převisy se váží na hlavní údolní síť Česko-Saského Švýcarska a její spojnice. V severovýchodní části jsou to pravobřežní přítoky Brtnického a Vlčího potoka na horním toku Křinice s převisy u Brtníků (výzkum S. Vencle v 90. letech 20. století) a převísem Vlčí hlídka. Ve středozápadní části Národního parku se naopak převisy nápadně vážou na přirozený severojižní koridor, spojující střední tok Křinice (přepis K-65a a Dvě věže) s jižním okrajem skalní oblasti u Vysoké Lípy (přepis Smolný kámen pod Šaunštejnem). Koridor, který později v historické době dostal název Česká silnice. Zdá se tedy, že geografické danosti regionu výrazněji určovaly také pohyb lidí napříč krajinou s preferováním komunikací bez výraznějších překážek. Pokud se na těchto trasách nacházely skalní převisy, jistě byly vítanými prostorami pro odpočinek, úkryt či táboření. Skrovné množství fragmentů keramiky i náleзовé situace na těchto lokalitách pravděpodobně jiné využití nenabízejí (obr. 1).

Jednou z takových komunikačních překážek byla soutěska řeky Kamenice, která se v délce 10 kilometrů od Srbské Kamenice po Hřensko hluboko zařezává do okolní krajiny a její skalnaté srázy umožňují překonání jen na několika málo místech. Nejbližší Labi je Hřensko s ústím údolí Suché Bělé a rokle s bezejmenným potokem, přicházející od Janova. Dalším obtížným, ale přesto průchodným úsekem napříč soutěskou jsou krátké rokly u Mezné 2,5 km od Hřenska. Dále na východ ústí do Kamenice pohodlná rokle Soorgrund, která ale nemá protějšek na levém břehu. Bylo by nutné se asi 800 m brodit Kamenicí a pak zdolat strmý Hluboký důl. Nová možnost překonání soutěsky je po 2200 m od Soorgrundu pod Vysokou Lípou, a to poměrně pohodlnou Kostelní roklí, která z obou stran sestupuje až na dno soutěsky. Právě v tomto místě jsou oba převisy s pravěkými nálezy - vlastní převisy poskytují jen malou ochranu před nepohodou, ale nacházejí se na strategickém místě. Pokud bychom se vnořili do soutěsky, po 150 metrech projdeme rozsedlinovou jeskyní Peklo a přijdeme k pěknému chráněnému převisu, který je však podle sondáže Jiřího Svobody bez nálezů. To by ukazovalo, že lidé v pravěku zde nehledali apriorně sídelně vhodný převis, ale využili nejbližší možnost, která se nabízela. V tomto případě tedy nejbližší možnost při traversu napříč soutěskou přes Kostelní rokli. Poslední možnost překročení Kamenice dále na východ nabízejí rokly kolem Dolského mlýna a podle archeologických nálezů (2001 a 2005) pod okolními převisy o něj byl zvýšený zájem. Ve srovnání s nimi se Kostelní rokle jeví spíše jako okrajová komunikace. V období zemědělského pravěku byl ovšem největší zájem o převis na samém začátku Ferdi-

nandovy soutěsky Kamenice, který leží v geograficky a sídelně velmi příznivé poloze.

Oddálíme-li měřítko našeho pohledu na výše popsanou krajinu, vstupuje do popředí kaňon Labe mezi Děčínem, Hřenskem a Bad Schandau a spolu s ním diskuze o tzv. Labské cestě. Jak již bylo napsáno dříve (Peša 2007), dlouhodobě vedenou diskuzi o říční a suchozemské resp. Chlumecké variantě této komunikace je nutné geograficky rozšířit na širší krajinný pás mezi levo-břežními horskými výběžky Děčínského Sněžníku a centrální částí Česko-Saského Švýcarska, protože plochá křídová tabule na obou stranách labského kaňonu nabízí kromě snadné průchodnosti i vhodné klimatické podmínky zvláště v zimních měsících, kdy jsou horské průchody zasněžené. Překážkou tohoto širokého koridoru jsou příčné rokliny na obou labských březích, jejichž překročení ale není příliš náročné. Jedinou vážnou překážkou zde mohl být masiv Velkého Winterbergu, který svými skalními stěnami zasahoval v Hřensku až do labského řečiště, a to až do stavby nábrežní silnice počátkem 20. století. Jak Großer Winterberg, tak soutěska Kamenice donutila pravěké cestovatele mezi dnešními Čechami a Saskem (tehdy mezi osídlením v Děčínské

Obr. 10 - Převís Ferdinandova soutěska II (Všemily) - zlomek nejstarší nádoby z Českého Švýcarska: kultura s vypíchanou keramikou, mladší neolit. Foto: V. Peša

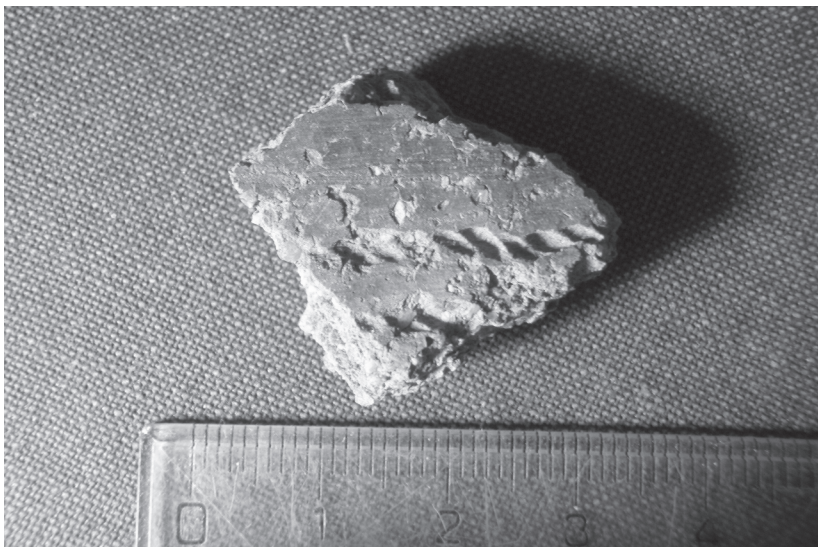
kotlině a kolem Pirny) odchýlit se více od toku Labe. Protože žádný z průchodů Česko-Saským Švýcarskem není tím nejjednodušším a v krajině nejzřetelnějším, existovalo jistě více možností a tras, které byly využívány. Zatím otevřenou otázkou stále zůstává, zda se v předpolí skalní oblasti nacházela trvalejší sídliště ve smyslu osad (zatím jediným indikátorem je výskyt pylu obilí v rašelinisti Jelení Louže), anebo všechny archeologické nálezy pod pískovcovými převisy souvisejí s pouhými průchody krajinou mezi pravěkými sídelními komorami. V případě blízkého osídlení by bylo možné uvažovat také o lovecko-hospodářských aktivitách, ale na další informace je třeba vyčkat do ukončení přírodovědných analýz.

Nejstarší nálezy keramiky pod převisy

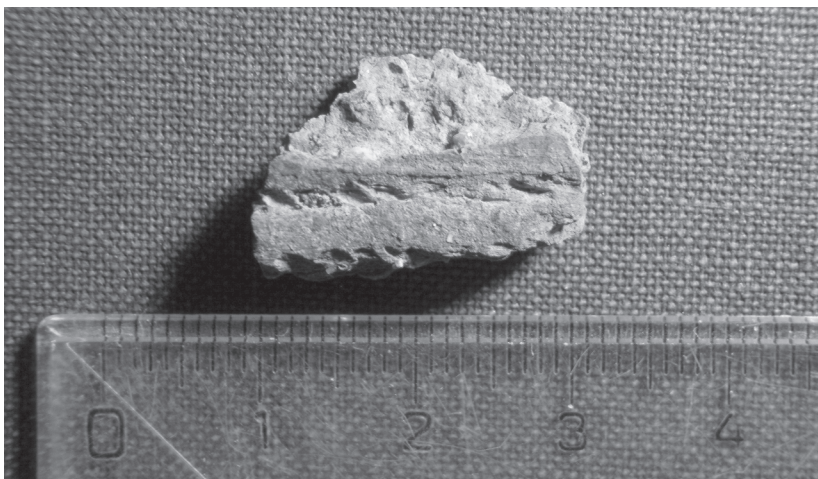
Druhým překvapením sezóny 2015 bylo doložení zatím nejstarší keramiky z oblasti Labských pískovců - z neolitu (mladší doby kamenné). Bezpečně je zastoupeno období s kulturou vypíchané keramiky a právě zlomek nádoby z převisu Ferdinandova soutěska II je zdoben tímto vypichovaným ornamentem (obr. 10). Odpovídá II. nebo III. fázi vývoje kultury a lze ho datovat přibližně do intervalu 4900 - 4700 př. Kr. (cal. BC). Charakteristická technologie přípravy hrnčířské hlíny pro formování nádoby technikou plavení (spolu s pečlivou úpravou povrchu hlazením a leštěním) prozrazuje neolitické stáří s vysokou pravděpodobností také u dvou zlomků z převisu Smolný kámen pod Šaunštejnem u Vysoké Lípy. V tomto případě okrajový zlomek ukazuje spíše na nezdobenou nádobu, absence výzdoby je přitom běžná až v pozdním neolitu, tedy v intervalu zhruba 4500 - 4200 př. Kr. Topografie lokalit ukazuje, že v neolitu byly navštíveny převisy snadno přístupné a ležící na okraji otevřené krajiny.

Častější přítomnost lidí ve zdejší pískovcové krajině zaznamenáváme až v následujícím eneolitu, a to v několika časových horizontech. Nálezy z nejstaršího eneolitu se v sezóně 2015 neobjevily, ale známe je z dřívějších výzkumů (nádoby s tzv. románskými lizénami např. v převisu Arba v Srbské Kamenici - Svoboda ed. 2003, 255). Fragment nádoby s výzdobou kolkem z převisu Kostelní rokle II (obr. 4: 7) připomíná podobně kolkovanou keramiku z nedalekého převisu Dolský mlýn (zatím nepublikováno); datování této keramiky se nabízí do období pokročilého staršího nebo středního eneolitu (2. čtvrtina 4. - poč. 3. tisíciletí př. Kr.). Nejistota s přesnějším datováním existuje také u fragmentů nádob zdobených otiskem šňůry, které z převisů této oblasti také známe (Dolský mlýn, Sojčí převís u Studeného a další lokality na Českolipsku), k nimž v r. 2015 přibyla Ferdinandova soutěska II (obr. 11 a 12). Bez dochovaných tvarů nádob nelze rozhodnout, zda se jedná o kulturu kulovitých amfor středního eneolitu (3200 - 2900/2800 př. Kr.),

anebo o kulturu se šňůrovou keramikou mladého eneolitu. Kultura se šňůrovou keramikou (asi 2900/2800 - 2500 př. Kr.) se v sousední Lužici zvláště v mladší fázi vývoje značně rozšířila a je velmi pravděpodobné její pronikání k jihu přes průsmyky Lužických hor na Českolipsko. Podobně by se dostala také do oblasti Labských pískovců. Lidé této kultury se v krajině intenzivně pohybovali (a patrně se v ní dobře orientovali), jak dokládají časté nálezy

Obr. 11, 12 - Převís Ferdinandova soutěska II (Všemily) - keramika zdobená otiskem šňůry, střední nebo spíše mladý eneolit. Foto: V. Peša

kamenných seker v okolních regionech. Do horizontu středního eneolitu můžeme zařadit také soubor velmi hrubě provedené hrnčiny z převisu Smolný kámen pod Šaunštejnem, kdy byly povrchy nádob drsněny organickým materiálem (stonky, větévky apod.) z vnější i vnitřní strany. Četnost této keramiky i síla kulturní vrstvy ukazuje na intenzivnější pobyt lidí na tomto místě. O jejich aktivitách může vypovídat také pazourková drobná šipka, vhodná pro lov menších zvířat či ptáků typologicky zařaditelná do pozdního eneolitu nebo rané doby bronzové (2. pol. 3. - poč. 2. tisíciletí př. Kr.). Několik zlomků podobně hrubě a oboustranně drsněné keramiky jsme zaznamenali již v r. 2005 v nedalekém převisu Prasečí kámen mezi Dolským mlýnem a Srbskou Kamenicí (Peša - Jenč 2007, obr. 1: 3, 5), v ostatních prozkoumaných převisech není zastoupena. Další informace k úvahám o aktivitách lidí eneolitu ještě může přinést vyhodnocení kamenných artefaktů a zvířecích kostí z prozkoumaných převisů, které v současnosti v Archeologickém ústavu AV ČR v Brně ještě probíhá.

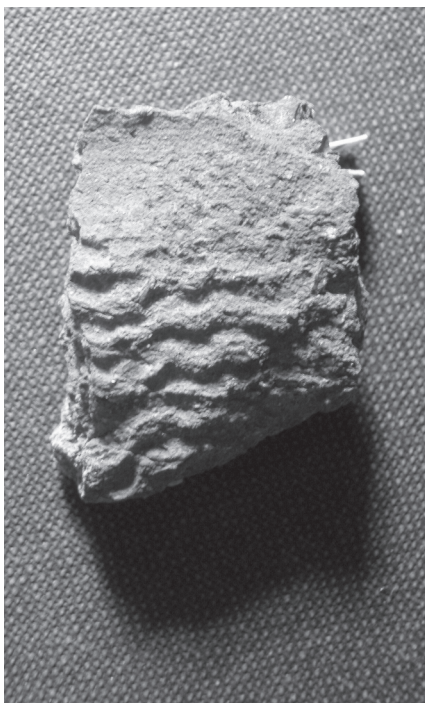
Období lužických popelnicových polí zanechalo pod skalními převisy nejvíce pozůstatků po přítomnosti člověka, a to i hluboko ve skalní oblasti národního parku, jak potvrdila výzkumná sezóna 2015. Zastoupena je jak starší etapa s nálezy sklonku doby bronzové (ca 1300 - 750 př. Kr.), tak doba halštatská (ca 800/750 - 500 př. Kr.), ale přesnější datace jednotlivých lokalit je opět obtížná pro velkou fragmentárnost nádob. Počet nálezů i různorodost provedení keramických nádob (použitá hlína s ostrivem, barva a stupeň výpalu) ukazuje na opakované návštěvy nálezově bohatších převisů, ale podrobnější informace nelze bohužel z archeologických situací vyčíst.

Historické období

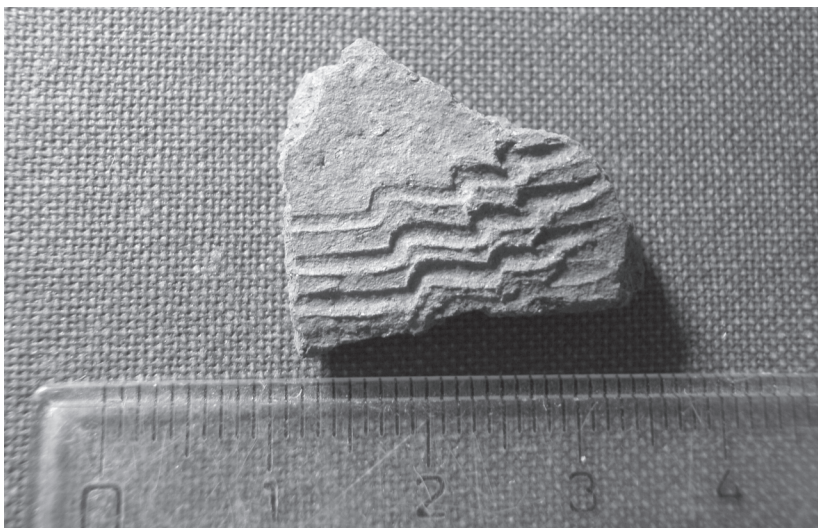
Důležitým svědectvím o přítomnosti člověka jsou čtyři zlomky keramiky s hřebenovou přerušovanou vlnicí z převisu Ferdinandova soutěska II, které se hlásí do raného středověku (obr. 13 a 14). Tato keramika pochází také z výzkumu J. Svobody v r. 2005 v blízkém převisu Ferdinandova soutěska I na opačném konci soutěsky ze strany Dolského mlýna (Peša - Jenč 2007). Vezmeme-li v úvahu lokalitu nad Brtnickým potokem s blízkými převisy, objevenou na severovýchodě centrální části národního parku v devadesátých letech 20. století, nabízí se opět zamyšlení nad otázkami průchodnosti a komunikací na sledovaném území. Souvislejší rané středověké osídlení v okolní krajině ještě chybělo.

Předkolonizační či časné kolonizační horizont je ojedinělými zlomky okrajů nádob zastoupen nejen na zmiňovaných lokalitách Ferdinandova soutěska I (2005) a II (2015), ale i v jádrové oblasti parku v převisu Janova zátoka na

Křínici. Je zajímavé, že vrcholně středověká světlá, někdy červeně malovaná, hrnčina vyráběná v hrnčířských centrech v Děčíně nebo České Lípě je zde zastoupena v menšině proti šedohnědé keramice redukčního výpalu - dokládají to převisy Janova zátoka i Ferdinandova soutěska II. O distribuci hrnčířského zboží pravděpodobně z více dílen svědčí také nepublikované nálezy V. Sojky ze svahů hradního vrchu Falkenštejn u Jetřichovic, kde světlá oxidačně pálená hrnčina 14. až 15. století je zastoupena jen částečně. Zajímavá je absence vrcholně středověkých i novověkých nálezů z převisu pod Šaunštejnem, který leží bezprostředně při historické komunikaci České silnice.

Obr. 13, 14 - Převis Ferdinandova soutěska II (Všemily) - raně středověká keramika s výzdobou mnohonásobné vlnice. Foto: V. Peša

Poznámky

- 1) Jiří Svoboda, Martin Novák a Sandra Sázelová z Archeologického ústavu AV ČR v Brně a Ústavu antropologie Přírodovědné fakulty Masarykovy univerzity v Brně spolu se studenty brněnské antropologie a za přátelské podpory archeologického pracoviště Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě.
- 2) Pravěká keramika a veškeré nálezy z historických období jsou uloženy ve VMG v České Lípě, vše ostatní v ARÚ AV ČR Brno, Středisko paleolitu a paleoetnologie Dolní Věstonice.

Literatura

- Jenč, P - Peša, V. 2003: Využívání severočeských převisů v pravěku a historickém období. In: Svoboda, J. ed., Mezolit severních Čech. Dolnověstonické studie, sv. 9. Brno - Krásná Lípa - Děčín, 97-104.
- Peša, V. 2007: Quer durch das Elbsandsteengebirge: Archäologie der Höhlen, Felsgebilde und Verkehrswege. Ślaskie Sprawozdania Archeologiczne XLIX, 191-206. Wrocław.
- Peša, V. - Jenč, P. 2003: Pravěké, středověké a novověké lokality Českého Švýcarska I. Minulosti Českého Švýcarska I (2002), 56-79.
- Peša, V. - Jenč, P. 2007: Pravěké a středověké nálezy z převisů v okolí Vysoké Lípy (sezóna 2005). Minulosti Českého Švýcarska IV (2006), 48-56.
- Peša, V. - Kraft, I. 2007: Archäologie im Elbsandsteengebirge. Archaeo - Archäologie in Sachsen 4, 4-11. Dresden.
- Svoboda, J. ed. 2003: Mezolit severních Čech. Dolnověstonické studie, sv. 9. Brno - Krásná Lípa - Děčín.
- Svoboda, J. - Hajnalová, M. - Horáček, I. - Novák, M. - Přichystal, A. - Šajnerová, A. 2007: Okrouhlík. Výzkum mezolitického sídelního areálu v soutěsce Kamenice v roce 2005. Minulosti Českého Švýcarska IV (2006), 5-37.
- Svoboda, J. - Novák, J. - Novák, M. - Sázelová, S. - Demek, J. - Hladilová, Š. - Peša, V. 2013: Palaeolithic / Mesolithic stratigraphic sequences at Údolí samoty and Janova zátoka Rock shelters (Northern Bohemia). Archäologisches Korrespondenzblatt 43 (4), 469-488.